

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ «ГРУПИ РИЗИКУ»

Клочко О. О.

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

вул. Роменська, 87, Суми, Україна

orcid.org/0000-0002-9799-1618

klochko81@ukr.net

Ключові слова:

*компетентнісний підхід,
загальні компетентності,
прикладні компетентності,
фахова підготовка, майбутні
соціальні працівники,
профілактика, адиктивна
поведінка, підлітки «групи
ризик».*

У статті визначено та проаналізовано сутнісні характеристики використання компетентнісного підходу у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

Компетентнісний підхід виступає одним із стратегічних напрямів розвитку вищої освіти в Україні, тому виникла необхідність урахувати його основні положення під час організації фахової підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Доведено, що методологічною основою якісної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки «групи ризику» є саме компетентнісний підхід.

Компетентнісний підхід до змісту підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» головним вбачає не обізнаність майбутнього фахівця, а його вміння вирішувати проблеми, що виникають у пізнанні та поясненні явищ дійсності, які відбуваються у соціумі; під час освоєння сучасних технологій і стратегій соціальної діяльності (у тому числі профілактичної роботи); в етичних нормах, під час оцінювання власних дій у професійній діяльності тощо.

У дослідженні зазначено, що загальні і фахові компетентності наведені у Освітньо-професійній програмі «Соціальна робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота». У статті конкретно сформульовано низку функцій загальних компетентностей у системі освіти. Такі функції, у своїх сукупності відображають та визначають функціональну грамотність майбутнього фахівця соціальної сфери.

На основі загальних і фахових компетентностей виділено блоки прикладних компетентностей. Визначені у статті прикладні компетентності, вважаємо, будуть ефективними у процесі здійснення профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику». До таких прикладних компетентностей віднесли систему професійних знань загальнопрофесійної і спеціальної підготовки, комплекс професійних умінь і навичок, які відображають специфіку діяльності щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

COMPETENCE APPROACH IN THE PROCESS OF PREPARATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR PREVENTION OF ADDICTIVE BEHAVIOR OF ADOLESCENTS «AT RISK»

Klochko O. O.

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

Romenska str., 87, Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0002-9799-1618

klochko81@ukr.net

Key words: *competence approach, general competencies, applied competencies, professional training, future social workers, prevention, addictive behavior, adolescents at risk.*

The article identifies and analyzes the essential characteristics of the use of the competence approach in the process of professional training of future social workers to prevent addictive behavior of adolescents «at risk».

Competence approach is one of the strategic directions of higher education development in Ukraine, so there is a need to take into account its main provisions in the organization of professional training of future professionals in the social sphere. It is proved that the methodological basis of quality training of future social workers for the prevention of addictive behavior «at risk» is the competence approach.

Competence approach to the content of training future social workers to prevent addictive behavior of adolescents «at risk» sees the main thing is not the awareness of the future specialist, but his ability to solve problems that arise, at least in knowing and explaining the phenomena of reality that occur in society; at development of modern technologies and strategies of social activity (including – preventive work); in ethical norms, in assessing one's own actions in professional activities and the like. The study notes that general and professional competencies are presented in the Educational and Professional Program «Social Work» of the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 231 «Social Work». The scientific article specifically formulates a number of functions of general competencies in the education system. Such functions, in their totality, reflect and determine the functional literacy of the future specialist in the social sphere.

On the basis of general and professional competences blocks of applied competences are allocated. We believe that the applied competencies defined in the article will be effective in the process of prevention of addictive behavior of adolescents at risk. Such applied competencies include a system of professional knowledge in-professional and special training, a set of professional skills and abilities that reflect the specifics of activities to prevent addictive behavior of adolescents «at risk».

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України в європейський освітній простір актуалізується потреба модернізації освітньої системи, зокрема в контексті профілактики адиктивної поведінки підлітків, поширення і прояви якої не тільки становлять загрозу духовному і фізичному здоров'ю особистості, а й є одним із показників соціальної деградації українського суспільства. Особливе занепокоєння викликає поширення у соціумі «традиційних» форм адиктивності (тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії), виникнення її нових форм (Internet-адикції, ігроманії тощо) у підлітків.

З огляду на це постає завдання підготовки майбутніх соціальних працівників, які володіють ґрунтовними знаннями із профілактики адиктивної пове-

дінки підлітків «групи ризику», уміннями доцільно застосовувати специфічні заходи первинної профілактики, реалізовувати профілактичну функцію соціальної роботи і професійного партнерства між усіма суб'єктами соціального виховання, прагнуть до професійного розвитку, саморозвитку і самореалізації. Важливість цих особистісних і професійних рис актуалізує необхідність удосконалення змісту, форм і методів, педагогічних умов формування готовності майбутніх соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» у процесі професійної підготовки вищих навчальних закладів, що регламентовано галузевими стандартами вищої освіти, зокрема під час застосування розробленої технології підготовки.

Методологічною основою якісної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» є компетентнісний підхід.

Питання побудови системи вищої освіти на основі компетентнісного підходу розробляли такі вчені, як В. Болотов, А. Баранніков, М. Жалдак, В. Краєвський, А. Кузнецов, В. Лаптев, Дж. Равен, С. Раков, М. Рижов, І. Фрумін, А. Хуторської та інші. Проблемні питання взаємозв'язку компетентностей і компетенцій, їх класифікація, а також критерії їх оцінювання висвітлені у працях Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмакова, М. Жалдака, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко та інших.

Вітчизняними науковцями активно досліджуються концептуальні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери (О. Безпалько, Р. Вайнола, Ю. Галагузова, А. Капська, Л. Міщик та інші), особливості підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до взаємодії з різними категоріями клієнтів (О. Брусенко, О. Коломієць, С. Пащенко та інші).

Питанням упровадження технологій соціально-педагогічної діяльності присвячені дослідження Р. Вайнола, Л. Завацької та інших; концептуальні положення психолого-педагогічних і соціально-педагогічних досліджень щодо особливостей адиктивної поведінки підлітків та її профілактики відображені у дослідженнях О. Безпалько, А. Нагорної та інших.

Мета статті. Визначити та проаналізувати сутнісні характеристики використання компетентнісного підходу у процесі фахової підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з того, що компетентнісний підхід проголошено одним зі стратегічних напрямів розвитку освіти в Україні, виникла необхідність врахувати його основні положення під час організації фахової підготовки майбутніх соціальних працівників. Адже, за визначенням О. Мартинчук, сутнісною ознакою запровадження компетентнісного підходу у вищій освіті є: формування і розвиток компетентностей як динамічної комбінації знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну діяльність [2]; можливість побачити результат освітнього процесу з позиції запитів суспільства, потреб ринку праці; цільова орієнтація освіти; націленість на результат у діяльнісному вимірі; активізація суб'єктності у навчанні; технологічність (створення умов для активної соціальної дії, проектною, дослідною діяльністю).

Вчені виокремлюють низку функцій компетентностей у системі освіти, таких як: відображення та розвиток особистісних смислів майбутнього фахівця щодо об'єктів, які вивчаються ним; характеристика

діяльнісного компонента освіти майбутнього спеціаліста, рівень його практичної підготовки; здатність розв'язувати у повсякденному житті реальні проблеми – від побутових до професійних та соціальних; багатовимірність, тобто охоплення і розвиток усіх основних груп особистісних якостей індивіда; інтегральна характеристика якості підготовки майбутніх спеціалістів. Названі функції у сукупності визначають та відображають функціональну грамотність майбутнього фахівця [3, с. 2–3].

Компетентнісний підхід до змісту підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» головним вбачає не обізнаність майбутнього фахівця, а його вміння вирішувати проблеми, що виникають, принаймні, у пізнанні та поясненні явищ дійсності, які відбуваються у соціумі; під час освоєння сучасних технологій і стратегій соціальної діяльності (у тому числі профілактичної роботи); в етичних нормах, під час оцінювання власних дій у професійній діяльності тощо.

Базовими у контексті підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки є компетентності, що представлені в освітньо-професійних програмах із соціальної роботи. Одна із таких освітньо-професійних програм визначає загальні та фахові компетентності спеціальності «Соціальна робота» [4].

Зазначимо, що до переліку загальних компетентностей віднесено: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність планувати та управляти часом; знання та розуміння предметної сфери та розуміння професійної діяльності; здатність спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово у професійній діяльності; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; уміння виявляти проблеми та приймати обґрунтовані рішення щодо шляхів їх розв'язання; навички міжособистісної взаємодії та здатність працювати в команді; здатність діяти соціально відповідально та свідомо [4].

До фахових компетентностей, визначених освітньо-професійною програмою, належать:

- здатність аналізувати суспільні процеси становлення і розвитку соціальної роботи як інтеграційної галузі наукових знань, що акумулюють дані всіх наук про людину;
- здатність оцінювати соціально-політичні та економічні процеси, пов'язані із соціальним розвитком держави;
- здатність аналізувати чинну нормативно-правову базу соціальної роботи та соціального забезпечення;
- здатність до діяльності з попередження соціальних ризиків, складних життєвих обставин, запобігання та вирішення соціальних конфліктів;

- здатність до розуміння організації та функціонування системи соціального захисту і соціальних служб;

- здатність вивчати соціальну проблему за допомогою методів дослідження в умовах конкретної ситуації;

- здатність оцінювати проблеми, потреби, специфічні особливості та ресурси клієнтів;

- здатність розробляти шляхи подолання проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення;

- здатність до надання допомоги клієнтам та підтримки з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей;

- здатність до розроблення та реалізації соціальних проектів і програм;

- здатність до застосування методів менеджменту для організації власної професійної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу;

- здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи;

- здатність виявляти і залучати ресурси особистості, соціальної групи та громади для виконання завдань професійної діяльності;

- здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері;

- здатність оцінювати результати та якість професійної діяльності у сфері соціальної роботи [4].

Зазначимо, що на основі загальних і професійних компетентностей формуються у процесі фахової підготовки прикладні компетентності. Такі прикладні компетентності будуть ефективними у процесі здійснення профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику»:

- здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у галузі професійної діяльності із соціального забезпечення або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов;

- студент демонструє знання та розуміння основ профілактичної роботи в тому числі з урахуванням гендерного підходу;

- студент знає принципи реалізації державної соціальної політики та шляхи соціального забезпечення населення;

- студент знає основи юриспруденції та законодавства України в галузі соціального забезпечення;

- студент знає психолого-педагогічні основи соціальної роботи і соціальної допомоги;

- студент знає форми, методи і засоби здійснення соціально-правового захисту різних вікових і соціальних груп населення;

- знання та розуміння предметної сфери та розуміння професійної діяльності;

- здатність працювати в команді;

- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;

- здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях;

- здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями;

- студент використовує нормативно-правову базу системи соціального захисту населення;

- студент уміє виявляти потреби різних верств населення та розробляти відповідні програми соціального захисту щодо їх вирішення;

- студент самостійно здійснює пошук інформації з різних джерел для вирішення фахових завдань;

- студент ефективно працює як індивідуально, так і у складі міждисциплінарної команди фахівців;

- здатність аналізувати чинну нормативно-правову базу здійснення соціальної роботи та соціального забезпечення в Україні і за кордоном;

- розуміння основних потреб і прав вразливих груп населення та здатність надавати консультації з питань їх соціального захисту;

- студент володіє основами професійної мовленнєвої культури у процесі взаємодії з різними віковими і соціальними категоріями населення;

- пояснює фахівцям і не фахівцям стратегію соціального розвитку людства і шляхи вирішення глобальних соціальних проблем; актуальні процеси у соціальній сфері та соціальному забезпеченні України;

- студент здатний до ефективної комунікації у процесі навчання теорії і практики соціального забезпечення.

Зазначимо, що до прикладних компетентностей у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» можемо віднести:

1. Систему професійних знань загальнопрофесійної і спеціальної підготовки, які відображають специфіку діяльності щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків.

До такої системи входять: знання вікових особливостей розвитку людини в дитячо-юнацький період; знання соціальної профілактики, її видів, міждисциплінарне розуміння термінів; знання особливостей первинної, вторинної, третинної профілактики адиктивної поведінки; знання основних форм адиктивної поведінки підлітків; знання нормативно-правового забезпечення діяльності соціального працівника щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків; знання основ соціального партнерства в діяльності соціального працівника щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків; знання основних заходів первинної профілактики адиктивної поведінки підлітків; знання прикладів альтернативної діяльності.

- Комплекс професійних умінь і навичок здійснення профілактики адиктивної поведінки, а саме: вивчення й усвідомлення тенденцій виникнення і поширення проблеми адиктивної поведінки

у підлітків; вивчення клієнта і його проблеми в усіх взаємозв'язках із соціальним середовищем; вивчення і застосування на практиці дієвих механізмів запобігання проблемі адиктивної поведінки у підростаючого покоління; застосовування заходів первинної, вторинної і третинної профілактики адиктивної поведінки підлітків; використання наявних і розроблення нових профілактичних програм у роботі із профілактики адиктивної поведінки підлітків; оцінка й аналіз власного професійного досвіду та досвіду інших; оцінка свого професійного зростання в зазначеному напрямі та співвіднесення власної поведінки з професійними стандартами діяльності; оволодіння етичними нормами міжособистісного спілкування; уміння вибирати оптимальні способи взаємодії відповідно до конкретного клієнта (вибір інформації, композитна побудова діалогу, побудова стилю вербального або невербального типу спілкування відповідно до конкретної ситуації); уміння вирішувати протиріччя, які виникають у процесі роботи між її об'єктами та суб'єктами; активне залучення клієнтів до альтернативної емоційно спрямованої, суспільно-корисної діяльності; регулювання й налагодження взаємозв'язків у системі «особистість – суспіль-

ство»; розбудова ефективної соціальної взаємодії і партнерства щодо подолання визначеної проблеми; використання різних моделей прийняття рішень (патерналістичної, інструментальної, контрактної, персоналістичної) відповідно до конкретної ситуації, а також стратегій вибору та прийняття професійних рішень (реалістичної, ризику, обережного ставлення, інтуїтивного пошуку); уміння організувати життєдіяльність клієнта в конкретному соціальному середовищі; уміння залучати інших суб'єктів соціально-педагогічного впливу до співробітництва у вирішенні певної проблеми; уміння планувати, організовувати, контролювати роботу, управляти поведінкою та діями всіх суб'єктів під час процесу в інтересах справи, а також вимагатимуть від фахівця творчого виконання своїх обов'язків [2, с. 64–70.]

Висновки. Таким чином, стверджуємо, що методологічною основою якісної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику» є компетентнісний підхід. Система саме прикладних компетентностей буде ефективною у процесі здійснення профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику».

ЛІТЕРАТУРА

1. Грудинін Б. Компетентнісний підхід: сутність, висхідних понять та положень. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Випуск 7. № 7. 2015. С. 140–146.
2. Клочко О.О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей підліткового віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2016. 244 с.
3. Краснощок А.В. Компетентнісний підхід до організації навчання як умова розвитку професійної самосвідомості майбутніх фахівців. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. № 7. 2015. С. 1–5.
4. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота». Суми, 2020.

REFERENCES

1. Hrudynin B. (2015) Kompetentnisnyy pidkhhid: sutnist, vyskhdnykh ponyat ta polozhen. *Naukovi zapysky. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematychnoyi i tekhnolohichnoyi osvity* [Competence approach: essence, ascending concepts and provisions. Scientific notes. Series: Problems of methods of physical-mathematical and technological education]. Issue 7. № 7. P. 140–146 [in Ukrainian].
2. Klochko O.O. (2016) Pidhotovka maybutnikh sotsialnykh pedahohiv do profilaktyky adyktynvoyi povedinky ditey pidlitkovoho viku : dys. ... kand. ped. nauk. [Preparation of future social educators for the prevention of addictive behavior of teenagers : dis. ... cand. ped. science] : 13.00.04. K., 244 p. [in Ukrainian].
3. Krasnoshchok A.V. (2015) Kompetentnisnyy pidkhhid do orhanizatsiyi navchannya yak umova rozvytku profesiynoyi samosvidomosti maybutnikh fakhivtsiv. *Visnyk natsionalnoho aviatsiyneho universytetu. Seriya: Pedahohika. Psykholohiya*. [Competence approach to the organization of training as a condition for the development of professional self-awareness of future professionals. Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology]. № 7. P. 1–5. [in Ukrainian].
4. Osvitno-profesiynna prohrama "Sotsialna robota" pershoho (bakalavrskoho) rivnya vyshchoyi osvity za spetsialnistyu 231 "Sotsialna robota" haluzi znan 23 "Sotsialna robota" (2020). [Educational and professional program "Social work" of the first (bachelors) level of higher education in the specialty 231 "Social work" in the field of knowledge 23 "Social work"]. Sumy. [in Ukrainian].